

מראי מקומות - בבא מציעא מ"ט

- (א) **לזכרון דברים בעלמא - ע' בקצות (ע"ב, כ"ג),** יש בהם משום מחוסרי אמנה - יש לע', מהו הנפק"מ בזה שיש בזה משום מחוסרי אמנה. וא', לכאור' מבואר בהמשך הגמ' דדבר שיש בה משום מחוסרי אמנה, אין אומרים לו לאדם לעשות כן לכתחלה. וע"ע **בנמוקי יוסף** (כט. בדפיו) שכ' דמי שחוזר בו והוי בכלל מחוסר דברים, הרי הוא לאו עושה מעשה עמך מקרי, כיון שמדבר כזב.
- (ב) **ור' יוחנן אמר יש בהם משום מחוסרי אמנה - כ' הבעל המאור (כט: בדפיו) דמה דס"ל לר"י דבכרים יש בהם משום מחוסרי אמנה, זהו רק בחד שער, אבל אם נשתנה השער, אז גם ר' יוחנן מודה דלית בהו משום מחוסרי אמנה. ולכן כ' דמה דאמר רב לר' כהנא דאיך דברים ניהו, וכו', אי"ז רב לשיטתו, דכ"ע מודו דבכה"ג אין בה משום מחוסרי אמנה. ואע"ג דאמרי' עלה דאתמר דברים רב אמר וכו', אי"ז משום דהוי רב לשיטתו, אלא דמסמכי' משום דדמי לה. וע' במלחמת שם, והרשב"א ועוד כאן, דכתבו לחלוק על הבעל המאור, וס"ל דאפי' בנשתנה שער אית בה מחוסרי אמנה. וע' שי' ג' בריטב"א, דדייק מדברי רש"י דהיכא דלא נשתנה השער, אף רב מודה דיש בה משום מחוסרי אמנה, ונמצא דכל המחלוקת הוא דוקא כשנשתנה השער, להיפוך מבעל המאור. אלא דהק' על רש"י, דא"כ מהו קו' הגמ' בהמשך מהברייתא דמבואר דבכרים גרידא הוי מחוסר אמנה, הרי י"ל דמיירי כשלא נשתנה השער, ולכן כ"ע מודו דבכה"ג הו"ל מחוסר אמנה. ותי' דכיון מיירי בנשתנה השער, דהיכא דנתן מעות מקבל מי שפרע אף כשנשתנה השער, א"כ צ"ל דגם הסיפא מיירי אף בנשתנה השער, ומ"מ נראה דנחשב מחוסרי אמנה, ודלא כרב. וע"ש עוד שהק' מקו' הגמ' מהברייתא דהין צדק, ע"ש מש"כ בזה, וע"ע ברעק"א מש"כ בזה.**
- (ג) **יש בהם משום מחוסרי אמנה - יש לע', מהו הנפק"מ בזה שיש בזה משום מחוסרי אמנה. וא', לכאור' מבואר בהמשך הגמ' דדבר שיש בה משום מחוסרי אמנה, אין אומרים לו לאדם לעשות כן לכתחלה. וע"ע בנמוקי יוסף (כט. בדפיו) שכ' דמי שחוזר בו והוי בכלל מחוסר דברים, הרי הוא לאו עושה מעשה עמך מקרי, כיון שמדבר כזב.**
- (ד) **אלא לומר לו שיהא הן שלך צדק וכו' - ע' בספר המצוות לרס"ג (בפירוש הגרי"פ פערלא עשה כ"ב, עמ' קנז), שכ' להוכיח מהא שלא הביא הגמ' כלל הא דמדבר שקר תרחק, דע"כ דין מדבר שקר תרחק אינו איסור דאורייתא לדבר שקר, אלא אסמכתא בעלמא הוא.**
- (ה) **ולאו שלך צדק - הק' הבן יהודע, בשלמא ההן שלך צדק, מיירי דאמר לו שימכור לו, ושוב חזר בו. אבל מהו הלאו שלך צדק, אם אמר לו מעיקרא שלא ימכור לו, איזה מעליותא הוא שלא יחזור בו לומר שימכור לו. וע"ש שכ' ציור דמעיקרא אמר שלא למכור, ומשו"ה הוכרח שכינו לבנות בית ולא רק לקנות ביתו של זה, וכשבנה ביתו שוב אמר למכור, ובכה"ג גם הפסד לחבירו, ושפיר הוי חסרון של לאו שלך צדק.**
- (ו) **ומודה ר' יוחנן במתנה מועטת דסמכא דעתייהו - ע' בתוס' כתובות (קב. ד"ה אליבא דכ' "ועוד שמעי' לי' לר' יוחנן בהזהב, הנותן מתנה מועטת לחבירו קנה, אע"פ שלא הגיע לידו, דגמר ומקני", ומבואר דפי' הגמ' כאן דע"י הסמיכות דעת הרי הוא נקנה לו ממש. ויש לעי', איך קנאו, איזה מעשה קנין עשה. ולכאור' יש לבאר ע"פ מש"כ הקובץ שעורים (כתובות שלו) לענין הקנין דברים דאי' שם, דגמרי ומקני בלא קנין (וכמש"כ גם אביו של החזון איש, נדפס בחזו"א חו"מ סי' כ"ב, ד"ה כלל). וע' עוד לקמן בזה.**
- (ז) **בן לוי רשאי לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר - כ' התוס' הרא"ש, "כ' ר"מ, אע"פ שלא**

מעשר. **וע' בתוס' לעיל (לח. ד"ה שמא)** דכ' דכאן מייירי בערב שבתות וימים טובים, דבזה מותר להפריש שלא מן המוקף. והי' נראה לומר דתוס' אזלי לשיטתייהו, דכאן הק' קו' הריטב"א ומניחים בקו', ולא חילקו בין תרומת מעשר לתרומה גדולה. אבל אינו מוכח, דהק' התוס' הרא"ש קו' תוס' כאן, וכ' דאינן לומר דהחי' הוא דמותר להפריש תרו"מ שלא מן המוקף, דא"כ לא הי' צריך למנקט בן לוי, ולכאו' כוונתו לומר דלא צריך לכל המעשה כדי לחדש זה לנו, וא"כ י"ל דגם תוס' ס"ל כהריטב"א כאן, רק דס"ל כתוס' הרא"ש דודאי אי"ז החידוש דכאן.

(ט) **כיון דאמרי לך שקול זוזך ולא שקלית, לא מיבעיא ש"ש דלא הוי, וכו'- כ' תוס' בעירובין (פא: ד"ה שמא) דלכאו' משמע מכאן דאם לא אומר לו כן, דבאמת שפיר הו"ל ש"ש על המעות. אולם דחה דיש לבאר דה"ק, לא מיבעיא היכא דנותן לו שכר ואומר לו שקול זוזך דסליק נפשי' מלהיות ש"ש, וכו'. ועוד כ' דאולי באמת הוי ש"ש, משום דמותר לו להשתמש במעות (וכמש"כ תוס' לעיל מג.).**

(י) **כגון שהיתה עליי' של לוקח מושכרת ביד מוכר, טעמא מאי, וכו'- לכאו' ק', הרי אפי' אם אינו נוגע הא דנשרפו חיטיך בעליי', הלא אמרי' לא פלוג, ובכל מקום אמרו חכמים דמעו' אינן קונות. וכ' בשו"ת רעק"א (קל"ד, ד"ה ומ"ש) דאף דבדרך כלל אמרי' לא פלוג, אבל בדמים שהם כחליפין, דמלתא דלא שכיח, או בעליי' של לוקח מושכרת, דדמי קצת שהן ברשות לוקח (וברשות לוקח ודאי נקנה לו לגמרי), בזה לא אמרי' לא פלוג.**

(יא) **כגון שהיתה עליי' של לוקח מושכרת ביד מוכר, וכו'- פרש"י (וכן משמע מגירסתנו בהגמ') דהטעם הוא משום דכאן לא שייך הגזירה דשמא חיטיך נשרפו. אולם ע' ברמב"ם (מכירה ג', ו) דכ' דהטעם הוא משום דחצרו של הלוקח קנה לו, וע' בלחם משנה שם דכ' דאין הגמ' משמע כן, ע"ש מש"כ בזה.**

קנאו בן לוי במשיכה ולא בהגבהה, איירי במכירי לוי' דחשיב כאילו בא לידו... א"נ לא גרע מנותן רשות לחבירו שיתרום מכריו על תבואה שלו". ומבואר מדבריו, דבאמת חולק על תוס' בכתובות הנ"ל, וס"ל דבמתנה מועטת באמת אינו נקנה להמקבל, רק דאסור לחזור בו. ולכן כאן הי' צריך לסברא חדשה דמכירי לוי'. **והק' הקצות (ר"ד, ג')** על הת' הראשון, ממ"נ, אם מכירי כהונה מהני כי קנין, א"כ מהו הראי' כלל להא דמתנה מועטת מהני, הא שאני הכא דמכירי לוי' היא, ואם לא מהני, איך באמת יכול לתרום מיני'. וגם הק' על הת' ב' של תוס', איך יכול ליתן לו רשות לתרום, הרי אין התבואה של הבעל הבית, אא"כ אמרי' דלמ"ד טוה"נ ממון, הרי הוא כמי שכל המעשר שלו. אבל ג"ז ק', דהא קיי"ל דטוה"נ אינו ממון, והניח בצ"ע. **ולגבי קו' התוס' הרא"ש, דהא לא קנאו, תי' הקצות ע"פ מש"כ הרא"ש בנדורים (לד:)** בשם ר"א ממיץ, דהיכא דבידו לזכות בו, יכול להקדישו, אף אם עדיין לא זכה בו, וא"כ ה"ה כאן לענין לעשותו תרומה, יכול לעשותו כיון דבידו לזכות בו. וליישב קו' הקצות על הת' התוס' הרא"ש הא', כ' הפרי יצחק (א', מ"ט, ד"ה ולכן) דהא פרש"י דטעם דמכירי כהונה הוא משום דשאר כהנים מסחי דעתייהו מיני'. וביאר, דמה דמסחי דעתייהו היינו משום דכיון דאינו יכול לחזור בו, משום דמתנה מועטת היא, א"כ ממילא מסחי דעתייהו, והו"ל כאילו הוא נקנה לו ממש, ושפיר יכול להפריש תרומה מיני' (ואולי י"ל דס"ל כמש"כ התוס' בב"ב [קכג:]: דמה דמכירי כהונה הוי כאילו בא לידו, היינו גופא משום דמתנה מועטת היא, ואינו יכול לחזור, וא"כ שפיר הוי ראי' למתנה מועטת).

(ח) **רשאי לעשותו תרו"מ על מקום אחר- יש לעי', איך יכול להפריש, הא אינו מן המוקף. וע' בריטב"א, אהא דתי' הגמ' כגון שנטלו ממנו וחזר והפקידו אצלו, א"כ מאי למימרא, ודאי יכול להפריש על מקום אחר, ותי' דבא לאשמעינן דמותר להפריש תרומת מעשר שלא מן המוקף. דהיינו, דס"ל להריטב"א דדין זה דאסור לתרום שלא מן המוקף נאמר דוקא לענין תרומה, אבל לא לענין תרומת**

דאינו צריך להחזיר האונאה, שהרי אין דרך בנ"א לבטל מקח משום אונאת פחות משתות, ולכן אמרו דקנה ומחזיר האונאה, או מחלו לגמרי. ואי עוד שי' ג', ונדבר ע"ז בהמשך.

יד) עד מתי מותר להחזיר- מה שנקט מותר, כ' רש"י דלית כאן אפי' מי שפרע. וכ' רעק"א, דמתני' אתי לשי' רבי דס"ל דיכול הנתאנה לחזור על המקח, ולכן שפיר אמרי' שאין כאן מי שפרע. אבל לפי מה דקיי"ל כר' נתן דהדין הוא דקנה ומחזיר אונאה, אז אם יחזור מהמקח ודאי יהי' מי שפרע. אבל העיר על לשון רש"י, דכ' דליכא מי שפרע להחזיר המקח או להחזיר לו אונאתו, דמה שייך שיתן לו אונאתו לענין מי שפרע. ע"ע מש"כ בזה, וכ' דהו"ל לרש"י לומר דאם הלוקח רוצה דוקא בחזרת המקח, דמותר לו בכך, ואפי' מי שפרע ליכא.

טו) עד כדי שיראה לתגר או לקרובו- כ' ההגהות אשר"י דכל זה הוא דוקא היכא דכבר נתן המעות, אבל אם עדיין לא נתן המעות, מגו דהי' יכול לומר נתתי המעות, יכול לומר לא נתרציתי בזה. וע"ע ברעק"א דכ' כע"ז, דליכא ראי' מדלא הראה לתגר דמחל, דכיון דעדיין מוחזק במעותיו, לא רמיא עליו להראות לתגר [ואין משמע דכוונתו משום מגו, אלא דאינו מרגיש הלחץ כ"כ להראותו לתגר מיד, ולכן מה ששהה אין ראי' על מחילתו].

טז) וחזרו לדברי חכמים- ע' באילת השחר שהביא מהמעייני החכמה שהק', האם הי' בידם לפסוק כר' טרפון או כרבנן. ותני' דאה"נ, יכולים לומר קים לי כר' טרפון, או קים לי כרבנן. אלא דהק' המעייני החכמה ע"ע, א"כ למה היו צריכים לחזור כרבנן, הרי במקום שיש הרוחה לומר כר' טרפון, לימא קים לי כר' טרפון, ובמקום שיש הרוחה טפי לומר כרבנן, לימא קים לי כרבנן, וכמבואר בש"ך דיכול לומר כן. וכ' האילת השחר לבאר, דהיכא דהדיין יודע הדין מעצמו, ולא רק דסומך על פוסקים אחרים, אז אין הבעל דין יכול לומר קים לי. אבל מ"מ, יכול הבעל דין ללכת לאיזה דיין שירצה. וא"כ, כלפי ר' טרפון ורבנן לא היו יכולים התגרי לוד לומר קים לי, דהא הם יודעים הדין מעצמם, אבל מ"מ היו יכולים לבחור לאיזה דיין רוצים

יב) א"ל כדרך שתיקנו משיכה במוכרין כך תיקנו משיכה בלקוחות- יש לעי', למה לא אמר לו שצריך לקבל ע"ע מי שפרע. וכ' תוס' (מז:): דהיכא דאיכא הפסד לגמרי אין צריך לקבל ע"ע מי שפרע, וכ"כ הריטב"א כאן, דהיכא דמחמת יראת האונס חוזר בו, ליכא מי שפרע. אולם ע' בחי' הר"ן לעיל שם דכ' בשם הגאונים דהיכא דעדיין לא קרה האונס שפיר מקבל מי שפרע, ומה דלא הזכיר לו ר' חסדא שיקבל ע"ע מי שפרע, לאו ראי' היא, דהם לא אתו לקמי' אלא לשאול אם יכול הלוקח לחזור או לא, אבל אה"נ דצריך לקבל ע"ע מי שפרע בכה"ג.

יג) האונאה ארבעה וכו'- מתני' לא דיבר אלא בענין הדיני ממונות של אונאה, ויש לעי', מהו גדרי האיסור אונאה. ע' ברא"ש (סי' כ') דכ' להסתפק אם עובר על איסור אונאה בפחות משתות, דאולי מה שהתורה אסרה אונאה, היינו בכל אופן, רק דפחות משתות מוחל בדיעבד, ולכן אין בה דין השבה. או דלמא, כיון דדרך מקח וממכר הוא להונות קצת, א"כ לא אסרה בה התורה כלל. ובספר החינוך (סוף מצוה של"ז) אי' דפחות משתות התיירו משום תיקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום. ומשמע מלשון זה דס"ל להחניוך דמסר הכתוב לחכמים להכריע מה יהי' בה איסור אונאה ומה לא יהי' בה איסור. ועפ"ז אפשר דיש ליישב מה שלכאור' ק' בדברי החינוך, דהא מבואר בסוגיין דיש צד דאין מחילת פחות משתות לאלתר, ועל צד זה הא נמצא דאף דלא עבר באיסור אונאה, מ"מ צריך להחזירה, ולכאור' ק' לומר כן. ואולי ע"פ ביאור החינוך א"ש טפי, דמה שראו חז"ל להתיר בשביל תיקון הישוב, הוא שיהי' מותר להונות פחות משתות, אבל מ"מ י"ל דצריך להחזיר אם למעשה מאנהו בפחות משתות, ועדיין צ"ע. כל זה הוא שי' החינוך, אבל שי' הרמב"ן על התורה (ויקרא כ"ה, י"ד- ט"ו) הוא דלעולם אי' לאו דאונאה, ובין במטלטלין ובין בקרקעות, דאע"ג דאין אונאה לקרקעות, כל זה הוא רק לענין השבת האונאה, אבל לענין האיסור אונאה אין חילוק, ובכל אופן עובר, רק דהבינו חז"ל דהתורה מיטטה קרקע מדין השבת אונאה, וכן הבינו לענין פחות משתות,

לקחת. וא"כ, מעיקרא בחרו ללכת לר' טרפון, ואח"כ בחרו ללכת לרבנן (ואע"ג דבעצם גם בכה"ג יכולים לדעת בכל תביעה ותביעה איזה דיין יהי עדיף להם, מ"מ יכולים להיות הרבה תביעות, וא"כ יהי צריכים לבחור לאיזה דיין ללכת לו לכל התביעות).

שמות מעות נמי שנינו- כ' תוס' דנראה ללכת (יז) בטר שתות מקח טפי משתות מעות, אפי' למ"ד שתות מעות שנינו, לפי שהאונאה וטעות תלוי' במקח, אבל אין תלוי' בהמעות, דאין צריכים שומא. ודברי תוס' צ"ב, הרי מאן דס"ל שתות מעות ס"ל דהיכא דהוי שתות אף לא' מהם, אז דינו כשתות. וביאר **המהרש"א** דכוונת תוס' לומר דהיכא דאין שתות לא' מהם, אלא ביטול מקח לחד מהם ולגבי אידך הוי מחילה, אז לעולם אזלי' בתר המקח, דטעו אינשי במקח ולא במעות, וכן הביא **מהמרדכי**. אולם ע' **בריטב"א** שהביא מר' יהודה דס"ל דבכה"ג הוי אונאה (כלומר, דין אונאת שתות), ותמה ע"ז הריטב"א, איך עושים פשרה כזה, הרי אינו שתות משום צד, ולכן הוא כ' כמו המהרש"א, אלא דכ' דעדיין צ"ע.

רצה אומר תן לי מעותי, או תן לי מה שאוניתי- ע' בפני יהושע לקמן (נו.) דתמה אהא דלא מצינו בשום מפרש או פוסק איזה דפי' מנ"ל דאונאה ניתן להשבון. ובשלמא ביתר על שתות שהוא ביטול מקח, י"ל מסברא דהו"ל כעין מקח טעות, אבל בשתות דקנה ומחזיר ק' ממ"נ, אם מק"ט הוא יתבטל המקח, ואי משום קרא דלא תוננו, הא קיי"ל דכל מה דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, וא"כ למה צריך להשיבו. ותי' דע"כ כיון דהתורה אסרו, ממילא הו"ל גזילה, ושוב נכלל בהא דוהשיב את הגזילה. אולם הק' ע"ז **בחי' ר' ראובן** (כ"ג, א'), דעדיין אינו מיושב למ"ד רצה הנתאנה לבטל המקח יכול, דלמה יכול לחזור על המקח, הרי לכא' יכול לתבוע רק הגזילה מהמאנה. ולכן כ' ר' ראובן דע"כ כל דיני אונאה הם מגזה"כ. **ולגבי** עצם הערה שהעיר הפנ"י, דלא מצינו בפוסקים טעם החזרה, ע' **ברמב"ן על התורה** (ויקרא כ"ה, י"ד- ט"ו) שכ' דכיון דהתורה הזהיר שלא להונות, בין במטלטלין ובין

בקרקע, וריבה מטלטלין לדין אונאה שאין שייך בקרקע, י"ל דדין זה הוא חזרת אונאה בשתות [אולם עדיין ק"ק, דאולי נתמעטו רק מהדין דיותר משתות הוא ביטול מקח, דבאמת קרקע נתמעט מזה ג"כ, ולכן מהכ"ת שיש דין חזרת תשלומין]. אולם לכל הפשטים, עדיין יש לעי', מנין לנו שיעור שתות זה, הרי לא מצינו רמז בקרא לשתות. וכ' הרמב"ן שם דכל שיעורים אלו שיערו חכמים בדעת בני אדם, דפחות משתות מחילה היא, ויתר משתות הו"ל מקח טעות. וגם י"ל לענין שיעור חזרה, דשיערו חז"ל דאף דאין מוחל המעות, מ"מ אינו רוצה לבטל המקח. ולכן לפי הפנ"י צריך להחזיר השתות מדין והשיב, ולפי ר' ראובן צריך להחזיר השתות מגזה"כ, דמה ששיערו חז"ל שהוא בין מחילה למקח טעות, גזה"כ הוא דצריך להחזירו. אולם כ' ר' ראובן דלכא' ביאור זו צריך להיות תלוי במח' ראשונים שהבאנו לעיל, שהרי לעיל (מ"ט) הבאנו מח' ראשונים היכא דהאונאה הוא יתר משתות מקח אבל פחות משתות מעות, או להיפוך, דהמרדכי והריטב"א ס"ל דלעולם אזלי' בתר המקח, ור' יהודה (הובא בריטב"א) ס"ל דהכל יש בה שיעור אונאה. ולפי המרדכי וכו', לכא' ק', איך שייך לומר דאם הי' יותר משתות מקח ופחות משתות מעות, דאמדו חכמים דעתו דרוצה לבטל המקח, משא"כ אם הי' גם שתות מעות, דהיינו דהי' האונאה טפי יותר, דאז אומדן דעתו דאינו רוצה בביטול המקח אלא בחזרת המעות. ולכן פי' דע"כ ס"ל להמרדכי וכו' דהשיעור דצריך להחזיר שתות הוא הלכה למשה מסיני, דהיינו דאף אם בעצם מצד דעתו הי' זה צריך להיות ביטול מקח (או להיפוך, דהי' השתות מעות פחות משתות מקח, והי' צריך להיות מחילה), הרי הלכה הוא דכל זמן דיש שתות באיזה צד שתהי', דהדין הוא דקנה מקח צריך להחזיר המעות.

רצה אומר תן לי מעותי, או תן לי מה שאוניתי- ע' בפני יהושע לקמן (נו.) דתמה אהא דלא מצינו בשום מפרש או פוסק איזה דפי' מנ"ל דאונאה ניתן להשבון. ובשלמא ביתר על שתות שהוא ביטול מקח, י"ל מסברא דהו"ל כעין מקח טעות, אבל בשתות דקנה ומחזיר ק' ממ"נ, אם מק"ט הוא יתבטל המקח, ואי משום קרא דלא תוננו, הא קיי"ל דכל מה דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, וא"כ למה צריך להשיבו. ותי' דע"כ כיון דהתורה אסרו, ממילא הו"ל גזילה, ושוב נכלל בהא דוהשיב את הגזילה. אולם הק' ע"ז **בחי' ר' ראובן** (כ"ג, א'), דעדיין אינו מיושב למ"ד רצה הנתאנה לבטל המקח יכול, דלמה יכול לחזור על המקח, הרי לכא' יכול לתבוע רק הגזילה מהמאנה. ולכן כ' ר' ראובן דע"כ כל דיני אונאה הם מגזה"כ. **ולגבי** עצם הערה שהעיר הפנ"י, דלא מצינו בפוסקים טעם החזרה, ע' **ברמב"ן על התורה** (ויקרא כ"ה, י"ד- ט"ו) שכ' דכיון דהתורה הזהיר שלא להונות, בין במטלטלין ובין